

FREDESBORG
KOMMUNE

Kortlægning af kulturmiljøer

2014

09: Nivaagaard og teglværkerne

FRIKOMMUNE
-FRISAT OFFENTLIG SEKTOR

Kolofon

Udgivet November 2014

Udgivet af

Fredensborg Kommune
Center for Plan og Miljø
Fredensborg Kommune
Egevangen 3B | 2980 Kokkedal

www.fredensborg.dk

Udarbejdet af

COWI A/S og NIRAS A/S

Kortlagte kulturmiljøer 2014

- 01 - Slotsbyen
- 02 - Asminderød
- 03 - Gl. Humlebæk og Gl. Humlebæk Havn
- 04 - Krogerup
- 05 - Gl. Strandvej/Kystvej
- 06 - Humlebæk Stationsområde
- 07 - Studiebyen i Humlebæk
- 08 - Sletten
- 09 - Nivaagaard og teglværkerne
- 10 - Bebyggelse ved Nivå Station og villakvarteret ved Vinkelvej
- 11 - Nivåvænge og Åtoften
- 12 - Brønsholmsdal og Egedal
- 13 - Jellerød Parkvej
- 14 - Et udsnit af Kokkedal
- 15 - Grønholt
- 16 - Langstrup
- 17 - Gunderød
- 18 - Karlebo inkl. ejerlav
- 19 - Kongevejen
- 20 - Parforcevejene

Indholdsfortegnelse:

Hvad er SAVE?	3
Hvad er kortlægning af kulturmiljøer?	3
Kort over afgrænsning af kulturmiljøet ved Nivaagaard og teglværkerne	4
Identifikation	5
Bærende værdier og sårbarhed	5
Natur/kulturgrundlag	8
Udviklingshistorie.....	9
Rumlige og arkitektoniske hovedtræk	11

Hvad er SAVE?

SAVE (Survey of Architectural Values in the Environment) er en metode til at kortlægge, registrere og vurdere bevaringsværdier i bymiljøer og bygninger. Den engelske titel illustrerer, at systemet blev udviklet som en almen byarkitektonisk undersøgelsesmetode, der også kunne finde anvendelse uden for landets grænser. Udviklingen af SAVE-systemet blev igangsat af Planstyrelsen i 1987 med forsøgsregistrering i Præstø, Suså og Fladså kommuner og fortsættelse i 1988 i Roskilde, Nakskov og Esbjerg kommuner. På baggrund af disse forsøg udvikledes det egentlige SAVE-system, der blev taget i brug i 1991 og efterfulgt af den første SAVE-vejledning fra 1992.

SAVE-systemet blev udviklet for at kortlægge bygninger og bymiljøer i en hel kommune ad gangen. Det vil sige en vurdering af alle enkeltbygninger opført før 1940 samt en registrering af bebyggede miljøer i byen og på landet, de såkaldte bebyggede strukturer. Formålet med SAVE-undersøgelserne var at danne grundlag for, at bevaringsværdierne kunne optages i lokalplaner og kommuneplaner. Og gennem atlasarbejdet at skabe bred forståelse for kommunens byarkitektoniske kvaliteter hos borgere, foreninger, politikere og embedsfolk.

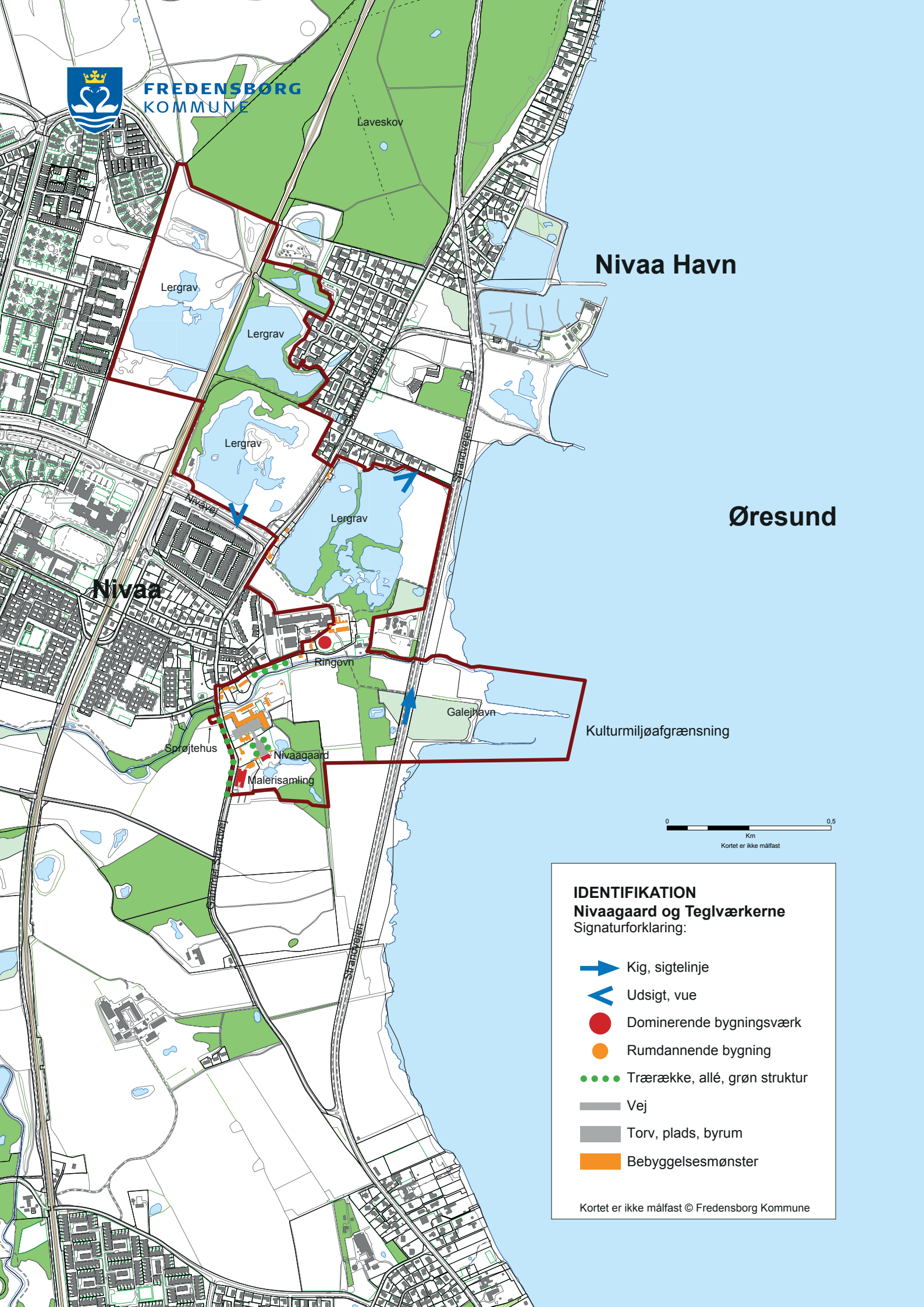
Hvad er kortlægning af kulturmiljøer?

Formålet med SAVE-kortlægning af de bebyggede strukturer/kulturmiljøer er at etablere et grundlag for lokalplanlægning eller anden helhedsorienteret områdeplanlægning, der tager udgangspunkt i de eksisterende landskabelige, kulturhistoriske og arkitektoniske kvaliteter og i de enkelte bebyggelsesmiljøers karakter eller særpræg.

Begrebet "bebygget struktur" dækker over sammenhængende bebyggelser, der kan rumme en eller flere delstrukturer – fra købstæder, forstæder, landsbyer, stationsbyer, husmandsudstyknings-, stok- og rækkehusbebyggelser til herregårds- og industrianlæg og havneområder. Kortlægningen af de bebyggede strukturers kvaliteter sker efter en overordnet systematik som er beskrevet i Kulturarvsstyrelsens vejledning 'SAVE, Kortlægning og registrering af bymiljøers og bygningers bevaringsværdi'.

FREDENSBORG
KOMMUNE

Laveskov

Nivaa Havn

Lergrav

Lergrav

Lergrav

Lergrav

Øresund

Nivaa

Ringovn

Galejhavn

Kulturmiljøafgrænsning

Sprøjtehus

Nivaagaard

Malerisamling

IDENTIFIKATION
Nivaagaard og Teglværkerne
Signaturforklaring:

- Kig, sigtelinje
- Udsigt, vue
- Dominerende bygningsværk
- Rumdannende bygning
- Trærække, allé, grøn struktur
- Vej
- Torv, plads, byrum
- Bebyggelsesmønster

Kortet er ikke målfast © Fredensborg Kommune

Identifikation

Navn: Nivaagaard og teglværkerne

Tema: Industrialisering.

Periode: 1600-tallet til 1900-tallet.

Fortælling:

Kernefortællingen i området handler om, hvordan naturressourcen er blevet udnyttet til produktion af tegl og det bysamfund, der er opstået med udgangspunkt i teglværkerne. Fortællingen inkorporerer samtidig fortællinger om samlingen af landsbyen Nivaas jorder under én gård; Nivaagaard.

Afgrænsning:

Kulturmiljøet omfatter den gamle udskibningsmole, Nivaagaards Teglværks Ringovn og tilhørende bygninger til tørrelader, Nivå lergrave, Nivaagaard og Nivaagaard Malerisamling samt Nivaagaard sprøjtehus.

Mod nord afgrænses området af Laveskov og boligområde langs Gammel Strandvej. Mod øst afgrænses området ligeledes af beboelsen langs Gammel Strandvej og Strandvejen men omfatter den gamle galejhavn mod sydøst. Mod syd afgrænses området af det åbne landskab, mens området mod vest afgrænses af Nivå by.

Legravssø syd for Nivå Camping.

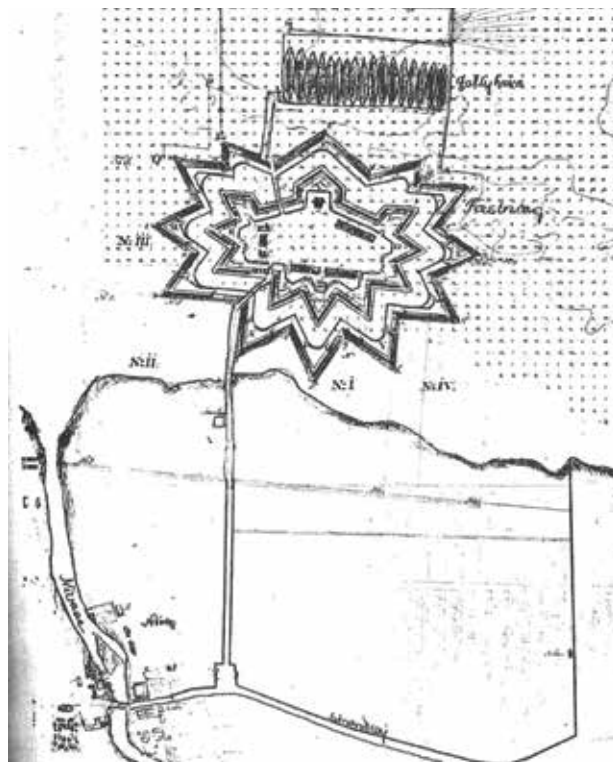
Bærende værdier og sårbarhed

Bærende værdier:

Bærende værdier beskriver de grundlæggende strukturer, som skal bevares for at områdets karakter og fortælling kan sikres.

De bærende værdier afspejler områdets tilblivelse og centrale funktioner og omfatter Nivaagaards Teglværks Ringovn, de tilhørende bygninger til tørring af tegl samt en række arbejderboliger tilknyttet teglværkerne, Nivaagaard, Nivaagaard Malerisamling, Nivaagaard sprøjtehus, udskibningsmolen og lergravene, der i dag ligger i Nivå.

Udskibningsmole og galejhavn.

Kortet viser planerne om en fæstningslignende havn et stykke ude i Nivaabugten med plads til 24 galej-roede både til bekæmpelse af den svenske flådes større skibe. Den svenske krigsflåde lå lige på den anden side af Øresund. Dateret 1768.

Arbejderboliger.

De bygninger, der ligger hvor Teglværksvej rammer Gammel Strandvej, er arbejderboliger til teglværket fra omkring 1800-tallet og frem.

Nivaagaards Teglværks Ringovn og lergrave. Industrialiseringen har præget området på to centrale punkter: Teglværksdrift og senere etablering af jernbanen. Ringovnen i Nivå er således et centralt bygningsværk, der er opført hvor der kunne graves ler - ved lergravene.

Nivaa Ringovn.

Nivaagaard og Nivaagaard Malerisamling.
Nivaagaard og malerisamlingen ligger ved den sydlige ankomst til Nivaa på højre hånd. Området kan nemt identificeres med gårdens store og forskelligartede bygninger.

Indgangen til Nivaagaard er markeret med stenstøtter og to meget gamle egetræer.

Nivaagaard rummer i dag et helt særligt miljø omkring kunst og udstillingen af denne.

Nivaagaard sprøjtehus:

Sprøjtehuset ligger ved den sydlige ankomst til Nivaa på venstre hånd på Gammel Strandvej og lige nord for Nivaa, hvor der har været god mulighed for adgang til vand.

Nivaa Sprøjtehus.

Sårbarhed:

Sårbarhed beskriver ændringer som umiddelbart vil være sandsynlige i området, og som vil skade de bærende værdier.

Udskibningsmolen liggervel relativt ubemærket hen øst for Strandvejen og kan besøges via stisystem fra Nivaa. Anlægget er primært sårbart overfor yderligere forfald.

Arbejderboligerne i den tidligere Nivaa Landsby er sårbare overfor renovering der fjerner deres kendetegn, som fortæller om deres alder og historie.

Velbevaret hus fra landsbytiden. Huset kaldes "bomhuset", fordi der her blev opkrævet bompeng for passagen af broen over Nive Å.

Ringovnen og de tilhørende bygninger er fredet og vurderes derfor at være beskyttet. Ringovnen er dog kun synlig, selv helt tæt på, på grund af den høje skorsten. Den tætte beplantning omkring ovnen slører den visuelle forbindelse til Ringovnen. Ringovnen er et imponerende bygværk og interessant som ingeniørkunst, hvilket ville kunne formidles tydeligere, hvis ovnen ikke var omgivet af høj og tæt beplantning.

Nivaa Ringovn sløres af omkringliggende tæt beplantning.

Når man bevæger sig rundt i Nivaa, er lergravene ganske vanskelige at få øje på og adgangen til lergravene er svær at finde og utilgængelig på grund af lergravens skrænter. De nære omgivelser og skrån timer ned til lergravene er præget af tæt beplantning. Der findes dog et stort åbent kig fra Nivåvej til lergraven umiddelbart nord herfor. Desuden findes er der fra Vibevejs østlige del mulighed for at se lergraven umiddelbart syd herfor.

Langs Gammel Strandvej, mellem Vibevej og Nivåvej, er de østlige og vestlige lergrave ikke synlige på grund af tæt beplantning.

Lergrav med stejle skrænter umiddelbart nord for Nivaa Ringovnen.

Sti til lergrav syd for Nivå Camping.

Beplantning slører kigget til lergraven sydvest for Nivå Camping.

Kig mod syd langs Gammel Strandvej ved Vibevej. Lergravene er ikke synlige på grund af tæt beplantning langs vejen.

Nivaagaard og Nivaagaard Malerisamling er fondsejet og vurderes derfor ikke at stå over for større renoverings- eller ombygningsarbejder.

Nivaagaard Malerisamling

Natur/kulturgrundlag

Beskriver det grundlag, som kulturmiljøet er opstået i (for landsbyer o.lign. vil det være naturgrundlaget, mens det for eksempelvis forstadsområder o.lign. vil være den forudgående bebyggelsesmæssige kontekst).

Området, hvor teglværket er etableret, ligger hovedsagligt på hævet havbund men i den nordøstlige del findes et område, hvor der har været en issølavning. Her er istidens aflejringer af grus og ler blevet sorteret, så der er store forekomster af fint ler, som har dannet grundlaget for teglværksindustrien i området.

Tidligere var der ved Nivaa en fjord og bosætninger her strækker så langt tilbage som 8000 år.

Før industrialiseringen lå bebyggelsen Nivaa ved den gamle fjordmunding. Byen var en blanding af fiskerleje og landsby.

Skorstenen ved Nivaa Ringovn.

Skorsten ved Gammel Strandvejs nordlige afslutning.

Udviklingshistorie

Beskriver i hovedtræk den udvikling, som har ledt frem til kulturmiljøets nuværende fremtræden med fokus på de aspekter, som har betydning for den fysiske og strukturelle udvikling.

Omkring år 1370 lå et lille landsbysamfund ved Niveåens udmunding, kaldet Oos eller Niveos. Landsbyen bestod af en gård og fem jordløse huse og lå på det sted, hvor Nivaa landsby nu ligger. Det var et fiskerleje, hvilket bl.a. ses af, at den årlige landgilde, der skulle betales til kongen bestod af sild, flyndere og torsk.

I 1600-tallet var Nivaa et fiskerleje med tre gårde og 14 mindre huse, hvor det omkringliggende landskab var præget af store skovområder. Men det var det lokale teglværk der med tiden fik stor betydning for området.

I 1701 forærede Frederik d. IV sin kone, dronning Louise, Hirschholm Distrikt som såkaldt "livgeding" (der skulle tjene dronningen til underhold, hvis hun blev enke). Gaven blev givet seks år efter deres bryllup og meningen var, at dronningen ud fra indtægterne fra distriktet skulle finansiere sit eget hof. I Hirschholm, det nuværende Hørsholm, lå der på denne tid et mindre kongeligt jagtslot opført af Frederik d. II. Dronning Louise var opsat på at besidde en sommerresidens, som var en enevældig konge og hans dronning værdig. Derfor blev alle kræfter sat ind på en restaurering af slottet. Til dette formål havde dronningen brug for et nærliggende teglværk, der kunne fremstille de mange mursten, der var behov for til den gennemgribende modernisering. Derfor blev jordene fra en gård i det lille nordsjællandske fiskerleje inddraget til teglværksproduktion. Fra 1722 til 1727 leveredes byggematerialer til mange af de 241 skoler, der byggedes i de militære rytterdistrikter. I sidste halvdel af 1800-tallet leveredes millioner af mursten til den store udbygning af København.

Teglværksvej 6, arbejderbolig.

Et udslag af kongemagtens tilstedeværelse er galejhavnen ved Nivaa. Planen var at etablere et

omfattende havneanlæg, hvor galejer kunne ligge klar til at forsvare København mod fjendtlige fartøjer. Anlægget af en mole blev påbegyndt men aldrig færdiggjort. Molen blev formodentlig senere genbrugt som et element i anlægget af udskibningsmolen for teglværkerne. Udskibningsmolen fungerede under alle omstændigheder kun i en kort årrække, indtil Kystbanen og Nivaa Station overtog fragten af sten til byggepladserne i København.

I 1859 købte Konsul Peter Anton Alfred Hage Nivaagaard og det tilhørende teglværk samt flere andre gårde i Nivaa. Dermed kom konsulen til at råde over 264 tdr. land, som hørte til Nivaagaard og som betød, at det var det største landbrug i Nivaa og omegn. Hvornår teglværket kom til at bære navnet Nivaagaard Teglværk vides ikke med sikkerhed, men man antager, at det skete i forbindelse med konsulens overtagelse af værket.

Teglværket som Konsul Hage købte sammen med Nivaagaard var, set med datidens øjne, af moderne standard. Hage var en fremsynet mand, som var fokuseret på, hvorledes man yderligere kunne optimere og forkorte produktionsprocesserne. Til dette formål kontaktede han den tyske ingeniør Friedrich Hoffmann, som i 1858 havde opnået patent på sin opfindelse: Ringovnen.

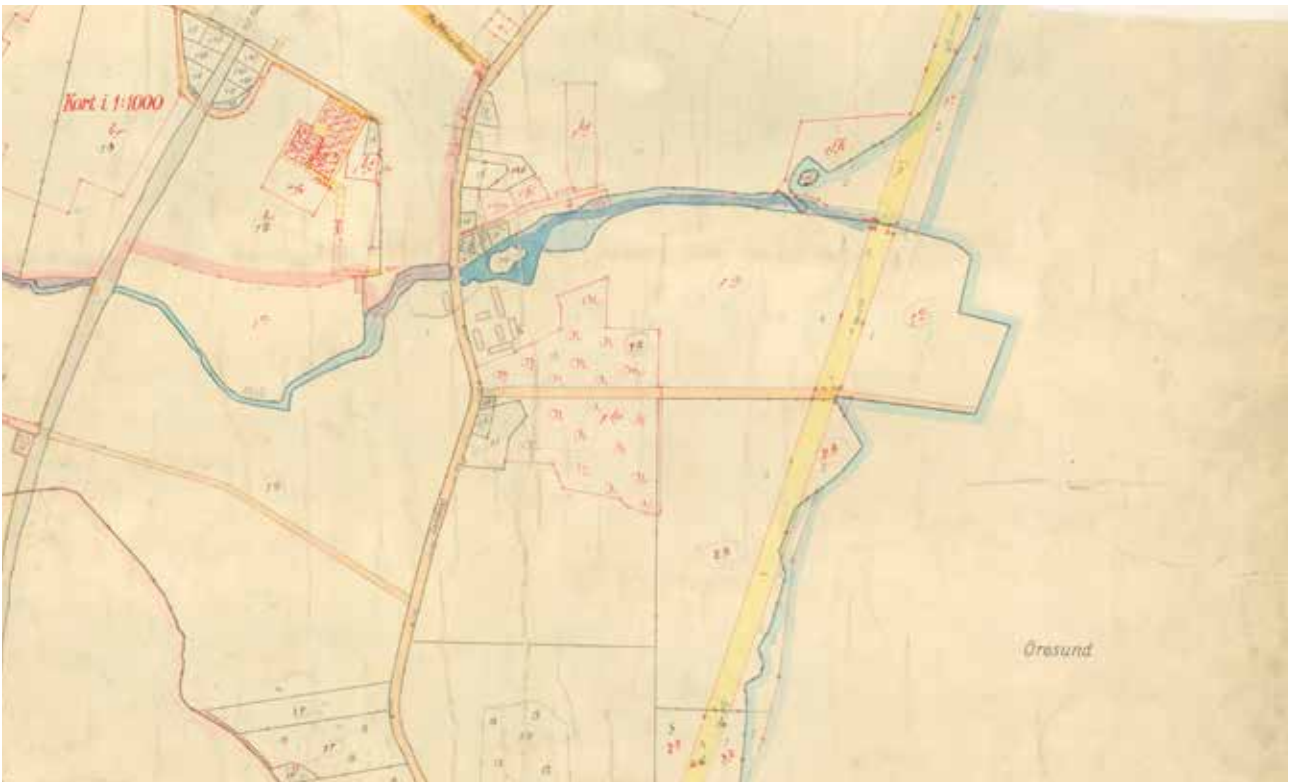
Ringovnen stod klar til produktion på Nivaagaard Teglværk i 1870. Ringovnen var en epokegørende opfindelse for teglværksindustrien og vidner om et af de helt store fremskridt i industrihistorien. Bygningen blev fredet i 1985 og indgår i dag i et formidlingsprojekt i stadig udvikling.

Belægning omkring Nivaa Ringovn. Istandsæt i løbet af sommeren 2014.

Nivaa, 1816. Kilde: Historiske kort, Geodatastyrelsen.

Nivaa, optegnet og trykt 1868. Kilde: Historiske kort, Geodatastyrelsen.

Der var oprindeligt en lang række teglværker i området. Det er værd at bemærke, at når netop Nivaagaard Teglværk blev det dominerende skyldes det den lette adgang til transport - først ad søvejen og senere via jernbanen - i kombination med de pengestærke ejere.

Ved faderens død i 1872 overtog Johannes Hage Nivaagaard med teglværket. Han skulle blive Nivaas store mæcen, en velgører af usædvanlig art. Han byggede en bedesal, en skole, en kirke, et forsamlingshus, et kunstmuseum og Danmarks første plejehjem.

Tørrelader ved Nivaa Ringovn.

I efteråret 1879 brændte Nivaagaard og Johannes Hage iværksatte byggeriet af en ny hovedbygning tegnet af arkitekten Ferdinand Vilhelm Jensen, som stod for tilblivelsen af flere ejendomme og villæer i København. Også tidens store landskabsgartner Edvard Glæsel blev tilkaldt og fik til opgave at skabe en park på seks hektar. Arbejdskraften til haveanlægget blev fundet på teglværket, hvorved flere af arbejderne blev reddet fra den arbejdsløshed,

som var kendetegnende ved teglværksproduktionen i vinterhalvåret. Johannes Hage flyttede ind i Nivvagaards hovedbygning efter dens færdiggørelse i 1881 og boede der frem til sin død i 1923. Som et lille minde om branden i 1879 står det lille sprøjtehus, hvor indbyggerne opbevarede fælles vandsprøjter til slukning af brand.

Nivaagaards engelske have

I 1908 overdrog Johannes Hage sin private kunstsamling til offentligheden som en selvejende institution.

Fra 1970 begyndte en forvandling af den daværende Karlebo Kommune fra landbokommune til bosætningskommune. En eksplosiv befolkningsvækst medførte, at Niverød/Nivå-området i løbet af blot ti år 20-doblede sin befolkning til knap 10.000. Der skete kun en ringe erhvervsudbygning idet tre fjerdele af de nye indbyggere hver dag tog på arbejde uden for kommunen.

Rumlige og arkitektoniske hovedtræk

Resterne af galejhavnen og udskibningshavnen for tegl er ikke længere et synligt bebygget anlæg fra Strandvejen. Det ligger som en tange ud i Øresund, hvor der alene er adgang for fodgængere.

De gamle arbejderboliger og den tidligere landsby ligger i dag den sydlige del af Nivaa og indgår som en del af den samlede bymæssige bebyggelse. Bebyggelsen kan dog identificeres ved, at husene ligger relativt tæt på vejskel og fremstår tydeligt ældre end den øvrige bebyggelse.

Det er særligt teglværkets skorsten, som er et tydeligt pejlemærke i Nivaa. Selve ringovnen er i sommeren 2014 blevet restaureret men som beskrevet er den ikke særligt synlig på grund af den omkransende beplantning. Det er synd, fordi det svækker den samlede oplevelse af området.

Lergravene fremstår i dag tilvoksede og er derfor en naturlig del af landskabet i Nivaa. De mange lergrave tilfører store vandflader og mulighed for at opleve den sønære natur til Nivaa.

Kig fra Nivåvej mod nord over lergravssøen.

Kig fra Vibevej mod syd over lergravssøen.

Nivaa landsby set fra syd.

Nivaagaard er stadig den dag et markant bygningsværk i Nivaa, om end det selve hovedhuset fra 1881 ligger tilbagetrukket fra Gammel Strandvej i parken. Huset er opført i hollandsk renæssance med Ferdinand Vilhelm Jensen som arkitekt.

Museumsbygningen, der rummer malerisamlingen, blev opført i 1903 med med Johan Schrøder som arkitekt. Haven omkring Nivaagaard og malerisamlingen er omlagt til engelsk have omkring år 1900 under ledelse af havearkitekt Edvard Glæsel. De seks hektarer er udlagt med varierede træstorter, rhododendron og snoede gange.

Langs Gammel Strandvej findes i dag en karakteristisk allé syd for Nivaa.

Allé syd for Nivaagaard

Kilder:

Fredensborg - Humlebæk Kommuneatlas, Byer og Bygninger, 2002, Kulturarvsstyrelsen, Kulturministeriet.

Historiske kort på nettet, Miljøministeriet, Geodatastyrelsen.

Fredensborg.dk

Træk af bysamfundenes historie, Fredensborg Lokalhistoriske Museum.

Ringovnen.dk